

Kotenko M. Systematic interpretation in activity of the courts of general jurisdiction

In the article author analyses the characteristics and value of the systematic method of interpretation for the activity of courts of general jurisdiction. The attention is focused on the need of a systematic interpretation; reasons causing it, the reflection of this method of interpretation in judicial acts; relations between norms which are considered in the process of interpretation. Defined state using the systematic method of interpretation in judicial practice and ways to improve it. Defined value of judicial legislation pending legal cases, as well as ways to improve the systematic method in aspects of interpretation quality improvement activities of the courts. Particular attention is paid to the definition of classic and special relations between legal norms in the process of systematic interpretation, justified proposals on the need to address these linkages.

Key words: judges, jurisprudence, interpretation, systematic method.

УДК 340(477): 342.25

*Тетяна Вікторівна Котенко,
асистент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В АСПЕКТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ РІВЕНЬ)

Роль і значення будь-якого державно-правового явища чи процесу відображаються, насамперед, у їхніх функціях, що характеризують систему напрямів впливу цього процесу чи явища на правову реальність. Місцеве самоврядування як ключовий елемент управління суспільством є самостійним засобом самоорганізації суспільства та розбудови механізмів упорядкування відносин у відповідному соціальному середовищі.

Функціональне призначення місцевого самоврядування вчені розглядають як один із ключових напрямів дослідження у сфері юриспруденції. Так, на прикладі муніципальної влади О. Батанов доходить висновку, що функціональний аналіз муніципальної влади:

- сприятиме проникненню у політико-правову природу цього виду публічної влади;
- розкриватиме обсяг, характер і зміст діяльності суб'єктів системи місцевого самоврядування — територіальних громад, окремих жителів — членів цих територіальних громад, їх мікро-територіальних об'єднань, органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Лише визначивши функції муніципальної влади можна уявити, яку роль вона відіграє у механізмі вирішення питань місцевого значення та надання публічних послуг населенню в громадянському суспільстві, політичній системі суспільства, конституційному механізмі взагалі, та яке її соціально-політичне призначення [1, с. 369]. Аналізуючи стан наукової розробки функціонального призначення місцевого самоврядування, учені доводять висновку, що, незважаючи на існуючі наукові дослідження питань призначення місцевого самоврядування [2, с. 162], функціональна характеристика явища місцевого самоврядування й досі залишається неповною, а часом і суперечливою, що значною мірою перешкоджає проникненню

в його справжню політико-правову природу, а отже, виробленню прагматичних підходів щодо його розвитку в перспективі [3, с. 429].

Метою цієї публікації є узагальнення поглядів вчених щодо розуміння функціонального призначення місцевого самоврядування.

Розглядаючи проблематику функціонального призначення місцевого самоврядування, слід наголосити, що в юридичній літературі погляди вчених на вказані питання мають досить різновекторний характер. Незважаючи на досить високий рівень наукової активності у дослідженні місцевого самоврядування в цілому та функцій місцевого самоврядування зокрема, питання функціонального призначення місцевого самоврядування не отримали остаточного й одноставного розуміння.

Актуальність вивчення функціонального призначення місцевого самоврядування підтверджується також діалектикою місцевого самоврядування в цілому, оскільки рівень розвитку місцевого самоврядування залежить від рівня розвитку самого суспільства і суспільних відносин, що виступають як фактором розвитку місцевого самоврядування, так і об'єктом здійснення самоврядного управлінського впливу на громадянське суспільство. У сучасних умовах реформування місцевого самоврядування в Україні та через відсутність довгострокових традицій функціонування місцевого самоврядування в Україні, питання функціонального призначення місцевого самоврядування потребують відповідного наукового переосмислення з метою вироблення як загальнотеоретичних доктринальних положень, так і обґрунтування прогностичних висновків щодо розвитку місцевого самоврядування задля поліпшення їх функціональної ролі у розбудові демократичних засад громадянського суспільства.

Аналізуючи юридичну літературу у сфері теорії держави і права, слід зазначити, що проблематика поняття, сутності та функціонального призначення місцевого самоврядування розкривається вченими у небагатьох літературних джерелах і, як правило, у навчальних підручниках у розділах з теорії держави.

З огляду на це, функціональним призначенням як самоврядування, так і місцевого самоврядування буде надання місцевому населенню права управляти власними справами та приймати відповідні рішення; забезпечення управління суспільством на демократичних засадах [4, с. 168].

В. Котюк у підручнику із загальної теорії держави і права зробив спробу розмежувати органи державної влади на місцях та органи місцевого самоврядування. Учений наголошує на тому, що таке співвідношення визначене особливостями адміністративно-територіального устрою України, що засновується на системі принципів, які закріплені у ст. 123 Конституції України, а саме: принцип єдності й цілісності державної території; принцип поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади; принцип збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їхніх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [7, с. 558–559]. А вже реалізація цих принципів адміністративно-територіального устрою України здійснюється, у тому числі, й на умовах паралельного функціонування органів державної влади на місцях та органів місцевого самоврядування. Тому розмежування цих органів, як і їхня взаємодія, мають бути засновані на засадах їх функціонального призначення.

Цікавою щодо цього є думка О. Скакун, яка акцентує увагу на проблемі співвідношення «місцевого державного управління» та «місцевого самоврядування» як загальнотеоретичних явищ, що є об'єктами дослідження теорії держави і права як науки, та відображаються в окремій темі теорії держави і права як навчальної дисципліни. Зокрема, учена наголошує на тому, що місцеве самоврядування є спеціальною формою публічної влади та є особливим видом соціального управління. Воно виражається у здійсненні встановлених законом прав (можливостей) територіальних громад громадян та органів, що ними обираються, під свою відповідальність, змістом чого є можливість вирішувати всі питання місцевого значення у

межах закону та на підставі з інтересів населення [5, с. 169]. З огляду на таке розуміння місцевого самоврядування, слід зазначити, що в його основу, знову ж таки, закладається ідея «здійснення прав з метою вирішення питань місцевого значення», що становить ключову особливість функціонального призначення місцевого самоврядування [5, с. 169].

А. Колодій та А. Олійник у своїх дослідженнях окремо не розглядають функціональне призначення місцевого самоврядування, проте акцентують увагу на тому, що саме законодавчо закріплене визначення місцевого самоврядування в Україні як «гарантованого державою права та реальної здатності територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції і законів України» вже наголошує на функціональному призначенні місцевого самоврядування, що виявляється у «вирішенні питань місцевого значення» [7, с. 164].

В. Червонюк, будучи прихильником державницької концепції місцевого самоврядування, розглянув місцеве самоврядування з позиції його походження від держави та державної влади в контексті його функціонального призначення. Тобто функції місцевого самоврядування є похідними від функцій держави, що реалізуються на місцях [8, с. 642].

У свою чергу, В. Сирих, розглядаючи особливості місцевого самоврядування та його призначення у суспільстві, окремо не виділяє функції місцевого самоврядування, проте вважає, що основним і єдиним призначенням місцевого самоврядування є створення альтернативного державній владі механізму управління суспільством, який би сприяв тому, що «система відносин у суспільстві максимально сприяла б особистості найбільш повно розкрити свою індивідуальність, досягнути успіху тощо» [9, с. 130]. Таким чином, учений доходить висновку, що призначенням місцевого самоврядування є забезпечення конкурентності з владою держави, яка реалізує інтереси й потреби держави. Причому місцеве самоврядування функціонує з метою сприяння реалізації потреб та інтересів індивідів поряд із реалізацією потреб та інтересів держави. Подібними є погляди і А. Венгерова, який вважає, що місцеве самоврядування виконує роль проміжної ланки у взаємозв'язку між громадянами й державою, і саме на місцеве самоврядування покладається функція забезпечення керованості суспільства без втручання органів державної влади [10, с. 602–603].

Альтернативними до зазначених вище є погляди вчених щодо розуміння функцій місцевого самоврядування як таких, що походять від функцій держави. Відповідно до цього підходу вчені наголошують на тому, що місцеве самоврядування є проявом політичної функції держави щодо закріплення за органами місцевого самоврядування завдань із питань на місцевому рівні [11, с. 95]. Такий підхід, на нашу думку, відображає тісний взаємозв'язок функціонального призначення держави та місцевого самоврядування, проте применшує роль і значення місцевого самоврядування як природної форми саморегулювання відносин відповідної територіальної громади з огляду на історичні корені місцевого самоврядування, його природу та сутність. Такі погляди вчених відображають примат держави як політико-територіальної організації влади, проте повною мірою не враховують функціональний потенціал інституцій самоврядування населення як засобів управління суспільством.

Узагальнюючи погляди вчених — теоретиків держави і права, які досліджували проблематику місцевого самоврядування як загальнотеоретичного інституту, можна підсумувати, що:

1) місцеве самоврядування як окремий напрям дослідження теорії держави і права виокремлюється лише в сучасній юридичній літературі та має досить епізодичний характер дослідження;

2) на сьогодні наукове дослідження місцевого самоврядування та його функціонального призначення зумовлюється переважно тією чи іншою концепцією місцевого самоврядування та здійснюється, як правило, шляхом порівняння (співвідношення) місцевого самовря-

дування з державно-владним впливом на суспільні відносини, у тому числі й через органи державної влади на місцях;

3) наука теорія держави і права відчуває гострий дефіцит у наукових дослідженнях місцевого самоврядування як загальнотеоретичного феномену, у тому числі й вивчення проблематики його функціонального призначення;

4) функціональне призначення місцевого самоврядування, як правило, розглядається опосередковано через визначення напрямів діяльності суб'єктів місцевого самоврядування;

5) місцеве самоврядування як об'єкт наукового юридичного дослідження набуває між-дисциплінарного характеру, ключову роль в якому відіграє теорія держави і права як дисципліна, що вивчає загальні закономірності місцевого самоврядування, у тому числі й щодо його функціонування;

6) функціональний аналіз як ключовий методологічний напрям наукового дослідження державно-правових явищ та процесів набуває підвищеного рівня актуальності в умовах переосмислення місцевого самоврядування та його ролі в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні.

О. Батанов зробив спробу узагальнити теоретичне розуміння функцій місцевого самоврядування у межах таких підходів. Так, на думку вченого, функції місцевого самоврядування розуміють:

- або як основні напрями його діяльності [12, с. 320];
- або як основні напрями діяльності суб'єктів місцевого самоврядування [13, с. 507];
- або як основні напрями діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування у вирішенні завдань місцевого самоврядування (муніципальної діяльності) [14, с. 72];
- або як основні напрями муніципальної діяльності оформлених структур і органів [15, с. 467];
- або як основні сторони його соціально-політичного призначення, що знаходять свій вияв у конкретних напрямках діяльності територіальних громад та утворюваних ними органів [16, с. 70];
- або як напрями діяльності територіальної громади, що характеризують зміст її самоврядної (муніципальної) діяльності, тобто діяльності із вирішення питань місцевого значення [17, с. 5, 8];
- або як принцип організації та здійснення влади на місцях, форму самоорганізації та самодіяльності громадян [18, с. 383];
- або як право громадян, місцевої співдружності на самостійне завідування місцевими справами, діяльність громадян із самостійного вирішення питань місцевого значення, форму народовладдя, один із різновидів соціального управління та одну з основ конституційного ладу [19, с. 12–13];
- або як політичне право громадян, самоорганізована публічна влада та самоздійснюване управління на місцях [20, с. 183–188] тощо.

Проте, на нашу думку, усі ці визначення поняття функцій місцевого самоврядування є неповними та засновані або на одній, або на декількох характеристиках функцій місцевого самоврядування.

Враховуючи багатоаспектність та неоднозначність розуміння функціонального призначення місцевого самоврядування, слід наголосити на необхідності узагальнення поглядів учених та їх структуризації у межах таких площин:

- функціональне призначення місцевого самоврядування як сукупність функцій суб'єктів місцевого самоврядування, що забезпечують реалізацію завдань місцевого самоврядування;
- функціональне призначення місцевого самоврядування як сукупність напрямів діяльності органів місцевого самоврядування щодо вирішення питань місцевого значення;

- функціональне призначення місцевого самоврядування як основа розуміння ролі і цінності місцевого самоврядування у механізмі управління суспільством;
- функціональне призначення місцевого самоврядування як засіб реалізації та забезпечення потреб місцевої громади;
- функціональне призначення місцевого самоврядування як окрема противага механізму держави щодо реалізації самоврядних можливостей певної територіальної громади;
- функціональне призначення місцевого самоврядування як засіб реалізації функціонального призначення держави, у тому числі й за допомогою інституту делегування повноважень органам місцевого самоврядування.

На нашу думку, під функціями місцевого самоврядування доцільно розуміти науково обґрунтовану систему напрямів діяльності місцевого самоврядування в особі його суб'єктів, що мають історичний ступінь розвитку, зумовлюються потребами суспільства, походять від факторів розвитку суспільства; відображають характер розвитку культури суспільства, мають взаємопов'язаний характер та визначають управлінське призначення місцевого самоврядування як самоорганізації всього населення держави або його частини.

Список використаних джерел

1. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики : монографія / О. В. Батанов ; відп. ред. М. О. Баймуратов. — К. : Юридична думка, 2010. — 656 с.
2. Овчинников И. И. Местное самоуправление в системе народовластия / И. И. Овчинников. — М. : Ин-т гос.-ва и права РАН, 1999. — 330 с.
3. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія / В. І. Борденюк. — К.: Парламентське видавництво, 2007. — 576 с.
4. Теорія держави і права: академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 688 с.
5. Пахомов І. І. Громадське і державне / І. І. Пахомов // Голос України. — 1993. — 8 черв. — С. 3.
6. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування : навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 304 с.
7. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / В. О. Котюк. — К. : Атіка, 2005. — 592 с.
8. Червонюк В. І. Теория государства и права : учебник / В. И. Червонюк. — М. : ИНФРА-М, 2006. — 704 с.
9. Проблемы теории государства и права : учебник / под ред. В.М. Сырых. — М. : Эксмо, 2008. — 432 с.
10. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учебник / А. Б. Венгеров. — 5-е изд., стер. — М. : Омега-Л, 2008. — 608 с.
11. Теория государства и права : учебник / под. ред. А. Г. Хабибулина, В. В. Лазарева. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : ИД «Форум»: Инфра-М, 2009. — 624 с.
12. Уваров А. А. Механизм реализации функций местного самоуправления / А. А. Уваров // Централизм, демократия, децентрализация в современном государстве: контитуционно-правовые вопросы. Материалы международной научной конференции (г. Москва, 7–9 апреля 2005 г.) / под ред. С. А. Авакьяна. — М., 2006. — С. 245–249.
13. Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник / В. С. Журавський, О. Н. Ярмиш, В. О. Сergyгін. — Х. : Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. — 534 с.
14. Кравченко В. В. Муніципальне право України / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. — К. : Атіка, 2003. — 672 с.
15. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : учебник / М. В. Баглай, Б. Н. Габричидзе. — М. : Инфра-М — Кодекс, 1996. — 512 с.
16. Борденюк В. І. Муніципальна реформа: що, як і для чого / В. І. Борденюк // Віче. — 1998. — № 7. — С. 63–79.
17. Солоненко О. М. Реалізація функції забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у системі місцевого самоврядування (організаційно-правові питання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / О. М. Солоненко. — К., 2001. — 20 с.

18. *Кравченко В. В.* Конституційне право України : навч. посіб. / В. В. Кравченко. — вид. 4-те, виправл. та доповн. — К. : Атіка, 2006. — 568 с.
19. *Шугрина Е. С.* Муниципальное право / Е. С. Шугрина. — М. : Дело, 1999. — 496 с.
20. *Руда Н. І.* Право громадян України на здійснення місцевого самоврядування: теоретичні аспекти / Н. І. Руда // Держава і право. — 2000. — Вип. 7. — С. 183–188.

Котенко Т. В. Місцеве самоврядування в аспекті функціонального призначення (науково-пізнавальний рівень)

Аналізується функціональне призначення місцевого самоврядування на теоретичному рівні. На основі дослідження існуючих наукових підходів до характеристики цієї категорії узагальнено розуміння функціонального призначення місцевого самоврядування та обґрунтовано авторське бачення цього феномену.

Ключові слова: місцеве самоврядування, функції, функціональне призначення.

Котенко Т. В. Местное самоуправление в аспекте функционального назначения (научно-познавательный уровень)

Анализируется функциональное назначение местного самоуправления на теоретическом уровне. На основе исследования существующих научных подходов характеристики этой категории обобщено понимание функционального назначения местного самоуправления и обосновано авторское видение этого феномена.

Ключевые слова: местное самоуправление, функции, функциональное назначение.

Kotenko T. Local self-government in terms of functionality (scientific and educational level)

In the article author analyses the functionality of local government at the theoretical level. Based on a study of existing scientific approaches the characteristics of this category are summarized understanding of the functional purpose of local government and justified the author's vision of this phenomenon. Considered the experience of European countries in the sphere of local self government, and the provisions of the basic international instruments in this field. Basic criteria proposed classification of the functions of local self government in the context of the European integration process and globalization of European countries.

Key words: local government, features, functionality.

УДК 349.2

*Ірина Вікторівна Лагутіна,
доцент кафедри трудового права
і права соціального забезпечення
Національного університету
«Одеська юридична академія»
кандидат юридичних наук, доцент*

КОМПЕНСАЦІЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКА

Загальновизнано, що одним із найважливіших завдань правової держави має бути забезпечення найбільш справедливого, швидкого та ефективного відновлення порушеного права та компенсація заподіяної шкоди. Як один із видів шкоди, яка може бути заподіяна особистості, в законодавстві виділяється моральна шкода.